

Izabela JANKOWSKA-PROCHOT*

Regulacje normatywne dotyczące ochrony praw jednostki w irlandzkim procesie karnym

Wstęp

Naczelną zasadą irlandzkiego wymiaru sprawiedliwości jest prawo do sądu. Wynika ono pośrednio z art. 5 Konstytucji (irl. Bunreacht na hÉireann), zgodnie z którym „Irlandia jest państwem suwerennym, niepodległym i demokratycznym”¹. Inne zasady procesowe są jej podporządkowane, zaś oparte na nich uregulowania zmierzają mają do realizacji celu, jakim jest rozpatrzenie sprawy i wydanie orzeczenia przez sąd.

Na gruncie cytowanej ustawy zasadniczej oraz innych obowiązujących aktów normatywnych można wyróżnić m.in. zasadę gwarancji nietykalności i wolności osobistej². Ustawodawca gwarantuje również trójinstancyjność postępowania, prawo do obrony formalnej na każdym etapie postępowania oraz obowiązek zagwarantowania przez państwo rzetelnej procedury przed niezawisłym i bezstronnym sądem. Do rudymenarnych należy też zaliczyć proceduralną kontrolę postępowania sądowego, a także wolność od prawnego obowiązku udzielania aktywnej pomocy organom procesowym w postępowaniu karnym, obejmującą również prawo do milczenia etc³.

* Dr Izabela Jankowska-Prochot – Adiunkt Uniwersytetu Kardynała Stefana Wyszyńskiego w Warszawie oraz Wyższej Szkoły Bankowej w Warszawie. Pracownik Komendy Głównej Policji w Warszawie.

¹ Zob. art. 5 Konstytucji Irlandii (BUNREACHT NA hÉIREANN) uchwalonej przez Naród dnia 1 lipca 1937 r., która weszła w życie 29 grudnia 1937 r.

² *Ibidem*, art. 40.4. (1) oraz 40. 4 (5).

³ *Ibidem*, art. 38 i 39. Zob. też: Courts of a Justice Act, 1947. Number 20 of 1947 oraz Court of Service Act, 1998. Number 8 of 1998.

Źródła irlandzkiego prawa karnego

Do najważniejszych źródeł prawa karnego w Irlandii zalicza się legislację dwuizbowego parlamentu (irl. *Oireachtas*). W myśl art. 15. 2 Konstytucji jest on jedynym organem uprawnionym do stanowienia prawa w kraju. Ponadto, zgodnie z tradycją klasyczną i funkcją gwarancyjną prawa karnego, w Irlandii obowiązuje zasada, że w obszarach nieuregulowanych przez parlament każdy człowiek dysponuje swobodą wyboru celów i środków działania. Dzieje się tak nawet wówczas, gdy określone zachowanie stanowi nadużycie wobec norm społecznych, lecz brak jest w odniesieniu do niego penalizującej regulacji. *In alia verba* o przestępności czynu decyduje prawo karne materialne. I jeśli określony czyn nie zawiera znamion przestępstwa, to nie istnieje też podstawa do wszczęcia i prowadzenia postępowania karnego.

Egzemplifikacją wspomnianych wymogów proceduralnych może być wyrok Sądu Najwyższego (ang. Supreme Court) w sprawie *Corway vs Independent Newspapers* z 1999 r. Otóż w trakcie trwającego w 1995 r. referendum dotyczącego dopuszczalności rozwodów zwolennicy ich legalizacji, dziennikarze „Sunday Independent” opublikowali rysunek satyryczny, na którym przedstawionych było trzech powszechnie znanych polityków żegnających księdza trzymającego w jednej ręce hostię, a w drugiej kielich mszalny. Nad ich głowami zaś widoczny był napis: „Witaj postępie – żegnaj ojczyźnie” (ang. *Hello progres – bye bye father*). Jego treść stanowiła swobodną parafrazę hasła stosowanego przez przeciwników rozwodów brzmiącego „Witaj rozwodzie – żegnaj tatusiu” (ang. *Hello divorce – bye bye daddy*). Oburzeni skarżący, powołując się na ukształtowaną w drodze precedensu definicję bluźnierstwa (ang. *blasphemy*), domagali się ukarania sprawców. Uznali bowiem, że zarówno rysunek, jak i podpis miały na celu znieważenie uczuć religijnych czytelników poprzez instrumentalne i pełne pogardy traktowanie sakramentu Eucharystii. Jednakże sędziowie Sądu Najwyższego, do którego ostatecznie trafiła sprawa, orzekli, że prawna dopuszczalność wszczęcia postępowania karnego uwarunkowana jest naruszeniem przepisu penalizującego określone zachowanie, takiego zaś w irlandzkich statutach nie było.

W uzasadnieniu sędzia sprawozdawca J. Barrington stwierdził również, że do ukarania określonego czynu niezbędne jest koniunktywne spełnienie dwóch warunków. Są nimi: popełnienie czynu (*actus reus*) oraz zdolność rozpoznania, że stanowi on czyn zabroniony (*mens rea*). Natomiast w tym wypadku, z uwagi na brak możliwości ścisłego wytyczenia zakresu znaczeniowego bluźnierstwa i ze względu na wchodzące w grę oceny, żaden z warunków spełniony nie został⁴

⁴ Zob. *Corway v. Independent Newspapers* (1999) 4 I.R.484. Por. też T. McGonagle, *A Draft Obituary for the Offence of Blasphemy in Ireland*, [w]: *Blasphemy and Freedom of Expression Com-*

Na marginesie warto wspomnieć, że akty normatywne stanowione przez *Oireachtas* niejednokrotnie regulują określoną materię przy zastosowaniu klauzul opisowych, a tym samym w sposób mało precyzyjny i szczegółowy, co stwarza możliwość korzystania przez sądy z tzw. ustawowych interpretacji (*Statutory Interpretation*)⁵. Funkcję wskazówki orzeczniczej w przypadku niejedności ocen i trudności z kwalifikacją określonych stanów faktycznych pełni także ustawa interpretacyjna (ang. Interpretation Act 2005)⁶.

Istotnym źródłem prawa jest też Unia Europejska. Uchwalenie ustawy o Wspólnotach Europejskich (ang. European Communities Act 1972) umożliwiło supremację prawa europejskiego nad irlandzkim. W konsekwencji od 1 stycznia 1973 r. europejskie akty prawne zobowiązują państwo irlandzkie i stanowią część prawa krajowego. Spowodowało to narodzenie się wielu nowych przestępstw kryminalnych, niewystępujących dotychczas w prawie irlandzkim. Należy do nich m.in. stosowanie nieuczciwych praktyk rynkowych przez przedsiębiorców, penalizowane na mocy art. 10 (6) Dyrektywy o nieuczciwych praktykach rynkowych (ang. Unfair Terms in Consumer Contracts Regulations 1995) i zagrożone karą grzywny nieprzekraczającej 1.5 tysięcy euro⁷. Można także wymienić szereg przestępstw przeciwko środowisku naturalnemu czy też na szkodę interesów Unii Europejskiej⁸.

Źródłem prawa jest też legislacja delegowana tworzona przez ministrów rządowych zwanych także sekretarzami stanu (ang. *Minister of State*). Prawo do jej stanowienia wynika z art. 3 wspomnianej już ustawy o Wspólnotach Europejskich⁹.

parative, Theoretical and Historical Reflections after the Charlie Hebdo Massacre, red. J. Temperman, A. Koltay, Cambridge 2017, s. 464 i n.

⁵ Zob. szerzej: D. David, M. Cush, *Statutory Interpretation In Ireland*, Dublin 2008, *passim.*; P. Brady, *Constitutional Interpretation and the Irish Supreme Court: Some Reflections on a Neighboring Common Law Court's Approaches to Interpretation*, Statute Law Society Conference 2010: *Legislation and the Supreme Court*, Supreme Court, London, 9th October 2010, s. 1–3.

⁶ Znajdują się tam m.in. odwołania do reguł wykładni językowej (ang. *the literal rule*); celowościowej (ang. *mischief rule*); zakresowej *item* rodzajowej (łac. *eiusdem generis* – tego samego rodzaju – tłum. I. J.-P.), czy też zawężającej (łac. *expressio unius est exclusio alterius*). Por. też A. Bielska-Brodziak, *Interpretacja tekstu prawnego na podstawie orzecznictwa podatkowego*, Warszawa 2009, s. 75 i n.; S.P. Donlan, R. Kennedy, *Judicial Studies Institute Journal, A Flood of Light?*, [w:] *Comments on the Interpretation Act 2005*, Dublin 2007, s. 93–100. Zob. też I. Jankowska-Prochot, *Wybrane zagadnienia prawnokarne w zakresie materialnego fałszerstwa dokumentów w Polsce i w Irlandii*, [w:] *Dowód w procesie karnym w perspektywie porównawczej*, red. D. Gil, Lublin 2016, s. 457.

⁷ S.I. No. 27/1995 European Communities (Unfair Terms in Consumer Contracts) Regulations, 1995.

⁸ Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on the Protection of the Environment Through Criminal Law (Text with CEA Relevance) oraz Directive (EU) 2017/1371 of the European Parliament and of the Council on the Fight against Fraud to the Union's Financial Interests by Means of Criminal Law.

⁹ European Communities Act, 1972. Number 27 of 1972 Irish Statute Book.

Gwarancje poszanowania praw jednostki w irlandzkim systemie sprawiedliwości

W irlandzkiej ustawie karnoprocesowej z 2010 r. (ang. Criminal Procedure Act, 2010) przewidzianych jest szereg instytucji, których celem jest zagwarantowanie poszanowania praw jednostki. W opinii autorki nie ma możliwości omawiania w tym miejscu wszystkich rozstrzygnięć legislacyjnych, albowiem regulują one różnorodne zagadnienia procesowe. Z tego też powodu prezentowana analiza ogranicza się jedynie do krótkiego zasygnalizowania aktualnego stanu prawnego obowiązującego w tym zakresie i uwypuklenia tych regulacji, które uchodzą za najistotniejsze w irlandzkim porządku prawnym¹⁰.

Nadrzędne znaczenie w irlandzkim procesie karnym ma zasada ustalenia stanu faktycznego, zwana również zasadą dążenia do prawdy obiektywnej. Innymi słowy, by móc uznać oskarżonego za winnego, konieczne jest udowodnienie, że okoliczności popełnienia przez niego przestępstwa nie budzą wątpliwości. Fakt ten musi być też potwierdzony prawomocnym wyrokiem sądu karnego. Wina ta nie musi jednak wynikać bezpośrednio z konkretnych dowodów, ale także z nieodpartej logiki sytuacji stwierdzonej konkretnymi dowodami.

Przedmiotowa zasada obejmuje także domniemanie niewinności rozumianej w tym wypadku jako brak konieczności udzielania przez oskarżonego aktywnej pomocy organom procesowym. Obowiązek owej aktywności spoczywa natomiast na oskarżycielu (łac. *nemo se ipse accusare tenetur*). Doniosłą cechą ww. zasady jest zapewnienie jej urzeczywistnienia poprzez np. uprawdopodobnienie winy ponad wszelką wątpliwość (ang. *proof beyond reasonable doubt*)¹¹. Zgodnie z nią wszelkie wątpliwości co do okoliczności czynu czy materiału dowodowego tłumaczy się na korzyść oskarżonego¹².

Egzemplifikacją wyrażonej wyżej zasady może być sprawa *DPP vs Kelly*, w której to młody mężczyzna został oskarżony o popełnienie przestępstw seksualnych wobec nieletnich chłopców. Sąd pierwszej instancji, do którego został przekazany cały materiał dowodowy zebrany przez Prokuratora Generalnego został przez przysięgłych zakwestionowany i uznany za niewystarczający. Mimo to uznali oni, że z uwagi na rangę zarzutów sprawa winna być przekazana do dalszego rozpatrzenia sądowi wyższej instancji. Ostatecznie Sąd Apelacyjny unieważnił skazanie (ang. *quash a conviction*), a w uzasadnieniu podkreślił, że warunkiem *sine aequo non* uznania za win-

¹⁰ Zob. szerzej: Criminal Procedure Act 2010. Number 27 of 2010 Irish Statute Book.

¹¹ <http://www.courts.ie/Courts.ie/Library3.nsf/pagecurrent/20508563DE17F7CF802580100055B1A5?opendocument&l=en> (dostęp: 18.09.2017).

¹² Zob. szerzej: Guidelines for Prosecutors [4th Edition – October 2016], Office of the Director of Public Prosecutions 2016, s. 13.

nego jest brak jakikolwiek wątpliwości w tym zakresie. W tej zaś sprawie wątpliwości takie istniały¹³.

Przedmiotowa zasada pozostaje w ścisłym związku z ochroną wolności i praw człowieka i obywatela, a tym samym z przestrzeganiem dyrektywy humanitaryzmu kary a także aktualnym ujęciem istoty procesu karnego, w myśl którego oskarżony jest podmiotem procesu karnego, a nie jego przedmiotem. Dlatego też ustawodawca stworzył taką normatywną sytuację, w której oskarżony ma uprawnienie do bycia wysłuchanym i przedstawienia swojego stanowiska. Może też osobiście brać udział w czynnościach procesowych, skorzystać z pomocy pełnomocnika, który w jego imieniu będzie prowadził walkę z postawionymi zarzutami oraz zaskarżać orzeczenia organów postępowania karnego.

Istotne znaczenie ma także prawo do rzetelnego procesu sądowego wynikające z art. 6 wspomnianej już Europejskiej Konwencji. Zgodnie z jego treścią każdy ma prawo do sprawiedliwego i publicznego rozpatrzenia jego sprawy. Z artykułu tego można także wywieść postulat jawności postępowania sądowego.

Doniosłym uprawnieniem jest też możliwość złożenia wniosku o zwerifikowanie jakości zgromadzonego materiału dowodowego tzw. *application for direction*¹⁴. Wystąpić z nim może oskarżony wówczas, gdy istnieją uzasadnione wątpliwości, czy zebrany przez oskarżyciela lub w jego imieniu materiał dowodowy będzie wystarczający do wydania wyroku skazującego. W ten sposób można także zakwestionować aktywność dowodową biegłego sądowego oraz jego interpretację materiału faktycznego istniejącego w sprawie¹⁵. W związku z wykorzystaniem tego środka przez oskarżonych to na prokuratorze spoczywa wówczas obowiązek obalenia tych uzasadnionych wątpliwości.

Jedyny wyjątek stanowi w tym wypadku obrona oparta na argumencie niepoczytalności sprawcy w chwili popełnienia czynu zabronionego (ang. *defence of insanity*). Pojęcie to definiowane jest analogicznie jak w polskim kodeksie karnym i oznacza niemożność rozpoznania znaczenia czynu lub pokierowania swoim postępowaniem¹⁶. Jej źródłem może zaś być choroba psychiczna, upośledzenie umysłowe lub przejściowe, lub trwałe zaburzenie

¹³ Przytoczone za: P.A. McDermott, *The Legal Framework of the Criminal Law*, [w]: *Criminal Justice in Ireland*, red. P. O'Mahony, Dublin 2010, s. 20.

¹⁴ Więcej na temat możliwych dowodów w prawie karnym w: Criminal Evidence Act, 1992 Irish Statute Book; art. 2 Criminal Procedure Act 2010... oraz Rules of the Superior Courts, <http://www.courts.ie/rules.nsf/0/48375c49a822792680256d2b0046b39f?OpenDocument> (dostęp: 13.09.2017); P.A. McDermott, *The Legal Framework of the Criminal Law...*, *op. cit.*, s. 20.

¹⁵ Rozsądne wątpliwości mogą zaś dotyczyć jedynie stanu psychicznego czy niekiedy zamiaru sprawcy, ogólnie stanu jego umysłu, a nie jakości materiału dowodowego.

¹⁶ Zob. L. Gardocki, *Prawo karne*, Warszawa 2015, s. 140. Por. też: Art. 6 (1) Criminal Law (Insanity) Act, 2006 Number 11 of 2006 Irish Statute Book.

czynności psychicznych¹⁷. Niezależnie od powyższego to oskarżony poprzez dostarczenie stosownych orzeczeń lekarskich, zaświadczeń, dokumentów czy recepty musi uwodnić, że cierpiał na chorobę psychiczną lub inne dolegliwości umysłowe, a tym samym istnieje ujemna przesłanka procesowa uniemożliwiająca wszczęcie i toczenie się postępowania karnego.

Zakres ochrony sądowej jednostki wynika również z dyskrecyjnej władzy sędziego irlandzkiego, polegającej na prawie do pewnej elastyczności w stosowaniu prawa, w granicach przewidzianych przez ustawę lub zwyczaj. Pomimo braku narzuconych odgórnie wytycznych praktyka wymiaru sprawiedliwości doprowadziła do podjęcia działań związanych ze wsparciem nowo mianowanych sędziów w orzekaniu. Ich następstwem jest organizacja tzw. kursów orientacyjnych (ang. *induction course*), w których uczestniczą. Poza przyswajaniem wiedzy teoretycznej mają też możliwość wspólnego orzekania z innym bardziej doświadczonym sędzią, zwanym mentorem¹⁸. Co roku uczestniczą też w konferencji naukowej poświęconej bieżącym wyzwaniom, jakie stawia sędziom orzekanie w sprawach karnych.

Pomimo że wiele rozstrzygnięć ma charakter oceny i należy do wspomnianej już sfery swobodnego uznania sędziowskiego, to jednak istnieje obszar, w którym uprawnienia nie mają charakteru dyskrecyjnego, a mianowicie tzw. obowiązkowy wyrok (ang. *mandatory sentence*). Jest to wyrok, który sędzia jest zobowiązany wydać, niezależnie od okoliczności, w jakich popełnione zostało przestępstwo¹⁹. Do najpopularniejszych należą m.in. wyroki za zabójstwo, zabójstwo kwalifikowane, zdradę stanu czy prowadzenie samochodu pod znacznym wpływem alkoholu lub środków odurzających (ang. *consequential disqualification order*)²⁰.

Podsumowanie

Charakterystyczną cechą irlandzkiego prawa karnego i karnoprosowego jest brak jego kodyfikacji. Brak typowej w odniesieniu do systemu prawa kontynentalnego tzw. części ogólnej kodeksu może skutkować istnieniem niepewności prawnej oraz uzależnieniem wielu decyzji od uznania podejmującego w tym zakresie decyzje organu sądowego²¹. To on bowiem

¹⁷ *Ibidem*.

¹⁸ *European Judicial Systems. Efficiency and Quality of Justice*, CEPEJ Studies No 20, s. 157–166 oraz I. Bacik, *The Practice of Sentencing in the Irish Courts*, [w]: *Criminal Justice System*, red. P. O'Mahony, Dublin 2002, s. 348.

¹⁹ Zob. szerzej: Irish Penal Reform Trust, Position Paper 3, Mandatory Sentencing, August 2013, *passim*.

²⁰ Zob. Art. 26 Road Traffic Act, 1961; http://www.iprt.ie/files/IPRT_Position_Paper_3_-_Mandatory_Sentencing_updated.pdf (dostęp: 17.09.2017).

²¹ Wprawdzie obowiązujący od 2010 r. Criminal Procedure Act bywa niekiedy określany mianem kodeksu, jednak wylaniający się z niego obraz normatywny jest dość niejasny. Fakt ten pogłębia funkcjonowanie poza nim licznych ustaw o tematyce proceduralno-karnej.

interpretuje, a niekiedy i kreuje zasady prawne. On też, poza incydentalnymi przypadkami kiedy to statut zobowiązuje go do orzeczenia konkretnego rodzaju kary w zakresie wyboru sankcji oraz stopnia jej dolegliwości, posiada niemal pełną swobodę.

W celu ograniczenia sfery uznaniowości i kazuistyki irlandzki ustawodawca uzależnił kształtowanie prawa od innych podmiotów. W konsekwencji kluczową rolę w ukształtowaniu irlandzkiego prawa procesowego odgrywają konstytucja, ustawodawstwo unijne oraz legislacja delegowana. Z nich też wynikają najważniejsze zasady prawa karnego materialnego i procesowego. Do najistotniejszych z nich należą prawo do obrony, podejmowanej osobiście lub za pośrednictwem pełnomocnika, zobowiązanie do wykrycia prawdy materialnej oraz udowodnienia winy organów procesowych. Fundamentalne prawa jednostki gwarantują także: zasada domniemania niewinności i obowiązku przedstawienia niebudzących wątpliwości dowodów winy, niezależne i hierarchiczne sądownictwo, jego wyraźna specjalizacja oraz przysługujące każdemu prawo do zakwestionowania znaczenia materiału dowodowego. Zaś naczelne zasady procesowe to zasada prawdy materialnej oraz humanitaryzmu kary.

Bibliografia

- Bacik I., *The Practice of Sentencing in the Irish Courts*, [w:] *Criminal Justice System*, red. P. O'Mahony, Dublin 2002.
- Bielska-Brodziak A., *Interpretacja tekstu prawnego na podstawie orzecznictwa podatkowego*, Warszawa 2009.
- Brady P., *Constitutional Interpretation and the Irish Supreme Court: Some Reflections on a Neighboring Common Law Court's Approaches to Interpretation*, Dublin 2009 Statute Law Society Conference 2010: *Legislation and the Supreme Court*, Supreme Court, London, 9th October 2010.
- Dodd D., Cush M., *Statutory Interpretation In Ireland*, Dublin 2008.
- Donlan S.P., Kennedy R., *A Flood of Light?: Comments on the Interpretation Act 2005*, „Judicial Studies Institute Journal” 2006.
- Gardocki L., *Prawo karne*, Warszawa 2015.
- Jankowska-Prochot I., *Wybrane zagadnienia prawnokarne w zakresie materialnego fałszerstwa dokumentów w Polsce i w Irlandii*, [w:] *Dowód w procesie karnym w perspektywie porównawczej*, red. D. Gil, Lublin 2016.
- McGonagle T., *A Draft Obituary for the Offence of Blasphemy in Ireland*, [w:] *Blasphemy and Freedom of Expression Comparative, Theoretical and Historical Reflections after the Charlie Hebdo Massacre*, red. J. Temperman, A. Koltay, Cambridge 2017.
- McDermott P.A., *The Legal Framework of the Criminal Law*, [w:] *Criminal Justice in Ireland*, red. P. O'Mahony, Dublin 2010, Institute of Public Administration.

Akty prawne

- I. No. 27/1995 – European Communities (Unfair Terms in Consumer Contracts) Regulations, 1995.
- Courts of Justice Act, 1924. Number 10 of 1924 Irish Statute Book.
- Courts of Justice Act, 1947. Number 20 of 1947 Irish Statute Book.

Courts (Establishment and Constitution) Act, 1961. Number 38 of 1961 Irish Statute Book.
Criminal Evidence Act, 1992. Number 12 of 1992 Irish Statute Book.
Criminal Procedure Act, 2010. Number 27 of 2010 Irish Statute Book.
Directive 2008/99/EC of the European Parliament and of the Council of 19 November 2008 on the Protection of the Environment Through Criminal Law (Text with EEA Relevance). Directive (EU) 2017/1371 of the European Parliament and of the Council on the Fight against Fraud to the Union's Financial Interests by Means of Criminal Law.
European Communities Act, 1972. Number 27 of 1972 Irish Statute Book.
Konstytucja Irlandii (BUNREACTH NA hÉIRN) uchwalona przez Naród dnia 1 lipca 1937 r., która weszła w życie dnia 29 grudnia 1937 r.
Road Traffic Act, 1961. Number 24 of 1961 Irish Statute Book.

Orzecznictwo i strategię

Corway v. Independent Newspapers (1999) 4 I.R.484.
Efficiency and Quality of Justice, CEPEJ Studies No 20, s. 157–166
Guidelines for Prosecutors [4th Edition – October 2016], Office of the Director of Public Prosecutions 2013.
Irish Penal Reform Trust, Position Paper 3, Mandatory Sentencing, August 2013, *passim*.
Rules of the Superior Courts. <http://www.courts.ie/rules.nsf/0/48375c49a822792680256d2b0046b39f?OpenDocument>.
www.iprt.ie/files/IPRT_Position_Paper_3_-_Mandatory_Sentencing_updated.pdf.

THE IRISH CRIMINAL PROCEDURE RULES CONNECTED WITH PROTECTION OF HUMAN RIGHTS

Abstract: This article aims to bring closer knowledge on respecting and protecting rights and freedoms of the individual in Ireland. The author presents the evolution of the source of Irish criminal law and criminal justice system in that country. The influence of the Convention for Protection of Human Rights is also discussed. The text is based on relevant Irish statutes and opinions of the country's jurisprudence.

Keyword: IRISH STATUTES, COURT, CRIMINAL LAW, JUSTICE SYSTEM IN IRELAND